

ЗАВІДОМО НЕЗАКОННІ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВІД, ДОМАШНІЙ АРЕШТ АБО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Воронцов А. В., Кулик Л. М.

Наукова стаття присвячена розкриттю обґрунтованих кримінально-правових уточнень та аргументацій щодо тлумачення та подальшого вдосконалення кримінально-правової норми, передбаченої ст. 371 КК України, підвищення ефективності застосування чинного законодавства у сфері здійснення правосуддя щодо затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою.

Стверджується, що сучасний стан у сфері кримінально-правової охорони здійснення правосуддя щодо законного (належного) затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою буде ефективним за умов додержання науково обґрунтованих тлумачень та науково-практичних коментарів щодо зазначених діянь, з'ясування кримінально-правової характеристики складу кримінального правопорушення.

Авторами проаналізовані наявні погляди стосовно окремих ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, визначеного ст. 371 КК України, що має певні особливості: такий запобіжний захід, як затримання підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, як правило, вчиняється шляхом активних дій, лише в окремих випадках може вчинятися шляхом бездіяльності та характеризується конкретним часом вчинення кримінального правопорушення. Щодо приводу, то він вчиняється шляхом активної дії та у конкретний час; завідомо незаконний домашній арешт може вчинятися лише шляхом активної дії, а також містить і таку ознаку, як час вчинення цього кримінального правопорушення; завідомо незаконне тримання під вартою може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності та характеризується відповідним часом вчинення кримінального правопорушення.

Точна ж регламентація в кримінальному процесі терміна «тримання під вартою» протягом проведення досудового розслідування не тільки гарантує права підозрюваного чи обвинувачуваного, але і являє собою важливу умову запобігання кримінальним правопорушенням проти правосуддя. Швидко,

об'єктивне та повне розслідування кримінальних правопорушень і розгляд проваджень у суді створює невідворотність покарання та найбільш ефективно сприяє запобіганню (попередженню) вчинення нових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: правосуддя, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений.

Vorontsov A. V., Kulyk L. M. Knowingly unlawful detention, cause, house arrest, or detention: an analysis of some signs of the objective side of a criminal offense

The scientific article is devoted to the disclosure of substantiated criminal law clarifications and arguments on the interpretation and further improvement of the relevant criminal law (Article 371 of the Criminal Code of Ukraine), improving the application of law in the field of justice regulated by law, such as detention, arrest, house arrest or detention in custody.

It is argued that the current state of criminal justice in the field of justice in lawful (proper) detention, arrest, house arrest or detention will be effective provided that scientifically sound interpretations and scientific and practical comments on socially dangerous acts are followed, clarification of the preconditions for the criminal-legal characteristics of the composition of a criminal offense.

The authors analyze the existing views on certain features of the objective side of the criminal offense described in Art. 371 of the Criminal Code of Ukraine and has relevant features: such a precautionary measure as detention of a suspect, accused or convicted person is usually committed by active actions, only in some cases can be committed by inaction and time of criminal offense; knowingly illegal house arrest can be committed only through active action, and also contains such a feature as the time of commission of this criminal offense; knowingly illegal detention can be committed both by action and omission, and is characterized by the appropriate time of commission of a criminal offense.

Accurate regulation of the terms of detention during the pre-trial investigation in criminal proceedings not only

guarantees the rights of the suspect or accused, but is also an important condition for the prevention of criminal offenses. Prompt, objective and complete investigation of criminal offenses and consideration of proceedings in court creates the inevitability of punishment and most effectively helps to prevent (prevent) the commission of new criminal offenses.

Key words: *justice, objective side of the criminal offense, detention, pretext, house arrest, detention, suspect, accused.*

Постановка проблеми та її актуальність.

У державі, що визначила однією із цілей свого подальшого розвитку інтеграцію до Європейської спільноти та на конституційному рівні і надалі проголошує себе правовою (ст. 1 Конституції) [1], правосуддя в період реформування набуває особливого статусу як найважливіший гарант дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Недоторканість особи гарантується різними галузями права, у кримінальному праві шляхом встановлення за її порушення кримінальної відповідальності. Спеціальною правовою гарантією недоторканності особи є встановлення відповідальності службових осіб, наділених правом призначення відповідних запобіжних (примусових) заходів. Тільки в цьому випадку інтереси правосуддя та права особи стають спеціальним об'єктом кримінально-правової охорони. Кримінально-протиправне застосування таких заходів, які ставлять своєю метою створення необхідних умов для досягнення поставлених завдань правосуддя, дискредитує органи, які здійснюють правосуддя [1; 2; 3; 4]. На цьому шляху законодавче забезпечення, тлумачення та вдосконалення кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК) має велике значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами кримінально-правової охорони правосуддя, зокрема завідомо незаконних затримань, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою (ст. 371 КК), приділяли увагу такі вчені, як: Ю.В. Александров, М.І. Бажанов, Б.М. Бойко, В.І. Борисов, П.А. Воробей, В.О. Глушков, К.Р. Ідрисов, М.А. Кауфман, М.Й. Коржанський, В.Л. Кудрявцев, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, С.С. Чернявський, М.І. Панов, Ю.П. Попов, А.В. Савченко, С.М. Смоков, О.С. Сотула, В.П. Тихий, В.І. Тютюгін, Є.В. Фесенко, О.А. Чуваков, Р.М. Шеховцов, О.С. Шнипко, М.І. Хавронюк та ін.

Метою статті є окреслення обґрунтованих кримінально-правових уточнень та аргументацій щодо

тлумачення та подальшого вдосконалення кримінально-правової норми, передбаченої ст. 371 КК України, підвищення ефективності застосування чинного законодавства у сфері здійснення правосуддя щодо затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою.

Виклад основного матеріалу. Затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, є заходом процесуального примусу, сутність якого полягає в тому, що ця особа на короткий строк поміщається у спеціальне ізольоване приміщення і таким чином позбавляється волі. Метою ж затримання є з'ясування причетності затриманого до вчинення кримінального правопорушення і вирішення питання про застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Затримання підозрюваного, яке врегульоване КПК України [3], слід відрізнити від фізичного затримання підозрюваної особи на місці події, яке здійснене представниками влади, громадськості або окремими громадянами з метою доставляння цієї особи до відповідних правоохоронних органів, а також від затримання особи, передбаченого законодавством про адміністративні правопорушення. Кримінально-процесуальне затримання може вчинювати лише уповноважена на те особа.

Стосовно приводу (ст.ст. 140-143 КПК) [3] - то це захід забезпечення здійснення кримінального провадження, який полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, обвинуваченого, свідка особою, яка виконує ухвалу про привід, до місця їх виклику у зазначеній в ухвалі час. Суб'єктами відносин тут є з однієї сторони слідчий суддя, суд, слідчий, прокурор, службова особа спеціально уповноваженого органу, а суб'єктами відносин з іншої сторони може бути підозрюваний, обвинувачений, свідок. Щодо домашнього арешту, то такий запобіжний захід полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого шляхом його ізоляції в житлі через заборону залишати житло цілодобово або у певний період доби (його може бути застосовано лише до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, за здійснення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [5; 7, с. 85-131]. Суб'єктами цих відносин з однієї сторони є дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, а з іншої - підозрюваний, обвинувачений.

Відповідно до ч. 2 ст. 29 Конституції України встановлено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмо-

тивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом [1].

Тримання під вартою, на відміну від переліченого, є винятковим і найбільш суворим запобіжним заходом, пов'язаним із позбавленням особи свободи, і полягає у примусовій ізоляції підозрюваного, обвинуваченого шляхом поміщення їх (або його) в установу для тримання під вартою на певний строк із підпорядкуванням режиму цих установ. Суб'єктами цих відносин з однієї сторони є прокурор, дізнавач, слідчий, слідчий суддя, суд, а з іншої сторони - підозрюваний, обвинувачений [3].

З'ясувавши законні підстави затримання та приводу, можна визначити незаконність вказаних дій. Ціль кримінально-процесуального затримання - з'ясування причетності затриманого до кримінального правопорушення. Якщо підозра підтверджується, може бути застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Якщо підозра не підтвердилася або немає необхідності в застосуванні цього запобіжного заходу, затриманий підлягає негайному звільненню.

Таким чином, об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень характеризується як короткочасне позбавлення волі підозрюваного, за яке може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі, вчинене за відсутності зазначених у законі підстав з порушенням передбачених у ньому термінів.

Як ми бачимо зі змісту ч. 2 ст. 371 КК, саме завідомо незаконні домашній арешт або тримання під вартою становлять основну ознаку об'єктивної сторони такого складу кримінального правопорушення.

Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, кримінальні правопорушення, які тривають до моменту звільнення незаконно затриманого. У випадку, якщо у відношенні незаконно затриманого отримана санкція судді про взяття підозрюваного під варту, незаконне затримання змінюється на завідомо незаконний домашній арешт.

Для притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 371 КК необхідно, щоб дії винного були завідомо незаконними, що припускає свідомість їм не тільки суспільно небезпечного характеру своїх дій, але і протиправності - заборона їх кримінальним законом. Відповідальність за ч. 1 ст. 371 КК настає за таке завідомо незаконне затримання або привід, яке є результатом свідомого порушення службового обов'язку і не було викликано помилкою, обманом або неправильною оцінкою доказових фактів [7, с. 85-131].

Завідомо незаконний домашній арешт є кримінальним правопорушенням більш суспільно небезпечним, ніж завідомо незаконне затримання та привід, оскільки він є більш тривалим.

Диспозиція ч. 2 ст. 371 КК України не розкриває ознаки складу завідомо незаконного домашнього арешту або тримання під вартою. Ці ознаки можуть бути встановлені тільки за допомогою норм кримінально-процесуального закону, що передбачає домашній арешт як міру кримінально-процесуального примусу та підстави, які встановлюють терміни і порядок застосування.

Згідно з КПК України, домашній арешт як найбільш суворий примусовий захід застосовується тільки в тому випадку, коли інші запобіжні заходи не можуть гарантувати з'явлення обвинуваченого до органів досудового розслідування та суду, а також попередити продовження злочинної діяльності чи спробу перешкодити встановленню істини у провадженні, а також забезпечити виконання вироку. Він може бути застосований лише за постановою із санкцією слідчого судді, суду та згодою прокурора у кримінальних правопорушеннях, за які законом передбачене покарання у вигляді позбавлення волі.

До обвинуваченого у вчиненні найбільш тяжких кримінальних правопорушень тримання під вартою як запобіжного заходу може бути застосовано лише з однією метою - його безпекою. Домашній арешт застосовується після висунення обвинувачення і тільки у виняткових випадках може бути застосований стосовно підозрюваного до висунення обвинувачення. У судових стадіях кримінального процесу тримання під вартою як міра припинення можлива тільки за визначенням суду. Крім підстав, зазначених вище, у вирішенні питання про необхідність застосування запобіжного заходу і її характеру особа, яка провадить досудове розслідування, повинна враховувати також вагу висунутого обвинувачення, особистість підозрілого, рід його занять, вік, стан здоров'я, родинний стан та інші обставини.

Точна регламентація в кримінально-процесуальному законі термінів тримання під вартою під час проведення досудового розслідування не тільки гарантує права обвинуваченого, але і являє собою важливу умову боротьби зі злочинністю. Швидке та повне розслідування кримінальних правопорушень і розгляд провадження у суді створює невідворотності покарання та найбільш ефективно сприяє попередженню вчинення нових кримінальних правопорушень.

Незаконним, таким чином, варто визнати:

тримання під вартою як міру припинення у обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення, за яке законом не передбачене покарання у вигляді позбавлення волі; застосування домашнього арешту без визначення санкції суду; тримання обвинувачуваного під вартою понад максимальні терміни, встановлені кримінально-процесуальним законом; домашній арешт, застосований службовою особою, що провадить розслідування за відсутності в діях арештованого складу кримінального правопорушення і за відсутності достатніх доказів участі обвинувачуваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Незаконним повинен бути визнаний домашній арешт без достатньої перевірки психічного стану особи, незважаючи на наявність даних про можливість її неосудність, тримання під домашнім арештом після висунення постанови про закриття кримінального провадження чи після висунення виправдувального вироку.

Початковим моментом такого кримінального правопорушення варто вважати фактичне незаконне застосування такого запобіжного заходу уповноваженою на те особою. Факт винесення незаконної постанови про затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою є готуванням до вчинення кримінального правопорушення.

Незаконний домашній арешт, вчинений іншими службовими особами, варто розглядати як перевищення влади (ст. 365 КК України) або постанови суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК України). Інші особи за незаконне позбавлення волі несуть відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) [5; 6; 7, с. 85-131].

Висновки. Правильна кримінально-процесуальна регламентація поняття «тримання під вартою» під час досудового розслідування гарантує права підозрюваного чи обвинувачуваного та являє собою важливу передумову запобігання кримінальним правопорушенням проти правосуддя та найбільш ефективно сприяє попередженню вчинення затриманим нових кримінальних правопорушень.

Література

1. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Глава держави: судова реформа обов'язково буде. URL: [https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-sudova-reforma-obovyazkovo-bude-zavershena-71717](https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-sudova-reforma-obovyazkovo-bude)
5. Науково-практичний коментар до ст. 371 Кримінального кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/2025-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-371-krimnalnogo-kodeksu-ukrayini.html>.
6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
7. Шнипко О.С. Кримінально-правове дослідження злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Вищий навчальний заклад «Національна академія управління». Київ, 2017. 282 с.

Воронцов А. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та
кримінології
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Одеського державного університету внутрішніх
справ*

Кулик Л. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та
кримінології
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Одеського державного університету внутрішніх
справ*